

2. Батанов О.В., Кампо В.М. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. посіб.: У 2 ч. / [За заг. ред. проф. П.Ф. Мартиненка]. - К: Знання України, 2005. - (Серія "Інновац. освіт, технології у муніципал. праві"). - Ч. 1 / О.В. Батанов, В.М. Кампо.-2005,- 148 с.

3. Великий енциклопедичний словник юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. - К. ТОВ «Видавництво "Юридична думка», 2007. - 992 с.

4. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Общая часть: Учебник для вузов / Рук. авт. колл и отв. ред. Б.А. Страшун. - 4-е изд., обновл. и дораб. - М.: Норма, 2005.- 896 с.

5. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрист, 2000. - 600 с.

6. Акт о местном самоуправлении 1999 г. (Великобритания) (извлечения)/ Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія : Навч. Посіб. / Упоряд. В.О. Ріяка, КО. Закоморна. - К: Хрінком Інтер, 2007. - 384 с.

7. Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 г. // Konstytucja RP i inne teksty prawne. - 2 wydanie. - Wyd. C.H. Beck, 1999. - I-54 S.

Копча Василь Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права ДВНЗ
"Ужгородський національний
університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ СУДОВОЮ СИСТЕМОЮ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Впродовж майже тридцяти років діяльності Судової Системи Чеської Республіки напрацьовано широку практику в питанні захисту прав людини, що перетворило цей орган в один із найбільш ефективних механізмів такого захисту. Особливості практики Судової Системи Чеської Республіки у цій сфері

диктуються передовсім двома факторами: а) специфіка конституційної матерії цієї держави, до якої входять, окрім Конституції 1992 року, також Хартія про основні права і свободи 1991 року [1] та конституційні закони (вживається сукупний термін «конституційний порядок»); б) широкі повноваження Конституційного Суду щодо захисту не лише так званого «конституційного порядку», а й низки інших джерел права, зокрема ратифікованих міжнародних договорів, законів та зв'язків між ними. По суті, Конституційний Суд здійснює контроль конституційності з надто широким предметом.

Судова Система Чеської Республіки була створена на підставі Конституції Чеської Республіки 1992 року та закону «Про Конституційний Суд Чеської Республіки» від 16 червня 1993 року [6]. Станом на кінець 2019 року до цього закону було внесено 22 зміни й доповнення.

За критерієм значимості для офіційної конституційної доктрини з питань захисту прав людини та розвитку практики варто звернути увагу на низку рішень Конституційного Суду.

Справа про акти тоталітарного режиму (1993 р.). У справі йшлося про строк давності для притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в період тоталітарного режиму. Група депутатів Парламенту наводила аргументи, що продовження строку давності для деяких злочинів (так звані «політичні злочини») ставить злочинців у різні умови. Конституційний Суд відкинув подібні аргументи, зазначивши, що нова Конституція не ґрунтується на нейтралітеті щодо цінностей, це не лише просте розмежування інститутів і процесів, скоріше вона включає в свій текст певні керівні ідеї, що виражають основні, непорушні цінності демократичного суспільства. При цьому Конституція приймає та поважає принцип законності як частину загальної основної структури правової держави. Позитивне право, однак, не пов'язує його лише з формальною законністю, скоріше тлумачення та застосування правових норм підпорядковуються їх змісту та змістовному призначенню. Право розуміється з повагою до основних цінностей демократичного суспільства і воно ж вимірює застосування правових норм за цими цінностями. Це означає, що навіть під час безперервності

«старих законів» спостерігається розрив у значеннях порівняно з "старим режимом". Ця концепція конституційної держави відкидає формально-раціональну легітимність режиму та формально заснованої на законі держави. Якими б не були закони держави, у державі, яка визначена як демократична і яка проголошує принцип суверенітету народу, жоден режим, окрім демократичного режиму, не може вважатися законним.

Відтак неодмінною складовою поняття строків давності в кримінальному праві є готовність держави притягнути до кримінальної відповідальності. Без цих передумов зміст поняття не є повним і мета цього правового принципу не може бути виконана. Принцип обмеження дій набуває справжнього значення лише після того, як відбулася тривала взаємодія двох елементів: наміру та зусиль держави покарати злочинця та постійного ризику для злочинця, який може бути покараний. Якщо держава не хоче переслідувати певні кримінальні правопорушення чи правопорушників, то обмеження дії є безглуздом: у таких випадках настання строку позовної давності не відбувається насправді, а обмеження дії, саме по собі, є фіктивним.

Справа про декрети Бенеша (1995). У рішенні за цією справою Конституційний Суд оцінив конституційність декрету Президента Бенеша № 108/1945, яким було конфісковано майно ворогів народу в 1945 році, підкресливши, що цей акт був і законним, і легітимним. На думку Суду, з огляду на те, що цей нормативний акт вже виконав свої цілі і протягом більш ніж чотирьох десятиліть не створив жодних подальших правових відносин, він більше не має конституційного характеру, а відтак у даній ситуації його відповідність конституційним актам або міжнародним договорам не може бути перевірено, оскільки для такого способу судочинства взагалі бракує будь-якої юридичної функції. Суд зазначив, що інакша позиція означала би поставити під сумнів принцип правової визначеності, який є однією з основних вимог сучасних демократичних правових систем.

На думку Суду, в цьому випадку певне обмеження на диференціацію при розподілі місць неминуче і, отже, допустиме. Хоча метою голосування, безперечно, є диференціація виборчого корпусу, мета виборів – це не просто вираження

політичної волі окремих виборців, а досягнення диференційованого дзеркального відображення політичних настроїв виборців. Принцип диференціації та принцип інтеграції повинні вступати в конфлікт на тому етапі виборчого процесу, коли розподіляються мандати, якщо вибори мають наслідком створення асамблеї депутатів, склад якої дає змогу досягти політичної більшості, здатної до формування уряду, участі у законодавчій діяльності, вирішенні інших завдань, які Конституція доручає асамблеї. Таким чином, на думку Суду, з точки зору принципу представницької демократії, прийнятним є включення до виборчого механізму певних інтегративних стимулів, коли існують серйозні підстави для них, зокрема, за припущення, що необмежена пропорційна система призведе до фрагментації голосів серед великої кількості політичних партій, безмежної «надсегментації» політичних партій, тим самим загрожуючи здатності парламентської системи функціонувати і приймати заходи, а також її безперервності. З іншого боку, не дозволяється, підвищуючи поріг обмежувального положення, який би ставив під загрозу демократичну сутність виборів. На думку Суду, необхідно завжди оцінювати, чи є це обмеження рівного права голосу мінімальною мірою, необхідною для того, щоб сформувати в парламенті більшість, необхідну для прийняття рішень і формування уряду.

Крім того, Суд зазначив, що у сфері економічних, соціальних та культурних прав законодавча влада має більше можливостей застосовувати свою ідею про допустимі межі фактичної нерівності. Встановлення різного віку виходу на пенсію для жінок залежно від кількості вихованих дітей порівняно з єдиним пенсійним віком для чоловіків, незалежно від кількості вихованих дітей, переслідує легітимну мету. Критерій, що полягає в статі людини та кількості вихованих дітей, не порушує принципу рівності та не є проявом довільності з боку законодавчої влади. Суд встановив, що підхід щодо надання переваг жінкам, які виховували дітей, базувався на об'єктивних та розумних підставах, які враховували історичні та соціологічні чинники, а також порівняльне право. Відтак Конституційний Суд не знайшов свавілля з боку законодавчої влади при ухваленні оскаржуваного положення.

Крім того, Конституційний Суд повинен був розглянути питання про те, чи правове регулювання не приховує втручання до основного права людини, яке, на перший погляд, не пов'язане з економічним правом. Так було б, наприклад, якби, здавалося б, нейтральне регулювання економічного права призвело до дискримінації чи втручання у право вільно проявляти свою релігію. Заявники намагалися довести, що оспорюване положення суперечить праву рівності, тобто є дискримінаційним за ознакою обсягу площі приміщень, які використовуються підприємцем. Суд відзначив, що обмеження лише певного виду економічної діяльності та необмеження інших видів було історично поширеним у Чехії; регулювання продажів чи певного виробництва у святкові дні є традицією вже більше століття. Подібні обмеження поширені і в інших країнах. У той же час в Європі окремі країни підходять до регулювання годин роботи дуже індивідуально, на основі законодавчого розсуду. Хоча деякі країни, такі як Фінляндія, Португалія чи Швеція, взагалі не обмежують годин роботи, в інших, як Австрія чи країни Бенелюксу, існує досить жорстка регламентація. У Федеративній Республіці Німеччині регулювання годин роботи залишається на розсуд окремих німецьких земель; у деяких інших країнах (Франція, Іспанія чи Румунія) певна ступінь регулювання або звільнення від національного регулювання залишається на рівні місцевого самоврядування. Суд оцінив критерій обмеження (розмір торговельних площ) як такий, що обрано не довільно, а з дотриманням розумного обґрунтування. На думку Суду, за загальним досвідом, площа 200 м² може відповідати різниці між великим магазином із зовнішньою робочою силою та магазином, яким керує дрібний підприємець, наприклад, за допомогою своєї родини. Вони все ще мають можливість вирішити, чи віддавати перевагу роботі чи сім'ї в певний день; На відміну від працівників, вони користуються автономією волі, вмінчи вільно вирішувати, як провести державну відпустку.

Оцінюючи легітимність цілі правового регулювання, Суд зазначив, що вона виведена не лише з мотивування причин, але й із відомих фактів. Серед іншого Суд відзначив, що перелік державних свят є частиною чеської культурної та духовної

традиції. Тому легітимною метою закону є дозволити працевлаштованим працівникам в мирі і спокої відзначати та святкувати ці державні свята. Так само легітимно нагадувати всім, що доцільно уникати торговельної суєти в деякі дні та займатися іншими заходами з більш духовним спрямуванням, будь то в сімейному колі чи в громаді тих, хто поділяє однакові цінності. Отже, Суд констатував, що основна мета оскаржуваного закону є саме зміцнення соціальної та сімейної згуртованості шляхом встановлення принаймні певного виміру визначеного вільного часу, який люди можуть проводити разом, є легітимною, навіть якщо вона не може стосуватися всіх працівників через природні суспільні потреби. Крім того, Суд розглядав питання щодо придатності закону для досягнення наміченого ефекту, визнавши його відповідним цілі, що переслідується.

Останній крок тесту на раціональність полягав у відповіді Суду на запитання, чи правові засоби для досягнення мети є розумними, хоча й не обов'язково найкращими, найбільш підходящими, найефективнішими чи наймудрішими. Конституційний Суд зазначив, що існують ще кращі, доцільніші та ефективніші засоби для досягнення поставленої мети. Загальна структура правового регулювання, яка до прийняття закону, що перевіряється, забезпечувала працівникам право на відпочинок, є всеосяжнішими та ефективнішими та охоплюють значно ширше коло людей, в той час як це дозволяє тим, хто має змогу та бажає працювати у певні дні року, на відміну від інших, працювати та отримувати фінансову винагороду. Якби законодавчий орган хотів досягти наміченого ефекту, він міг би це зробити за допомогою змін у трудово-правових нормах, наприклад, шляхом збільшення оплати праці за державні свята, а не шляхом прийняття спеціального регламенту. Тим не менш, не можна констатувати, що правове регулювання, що перевіряється, було виключно нераціональним, і тому Суд і дійшов висновку, що оскаржуваний акт буде перевірятися через тест раціональності. Вирішувати, які державні свята та святкові дні та кількість цих днів потрібно підтримувати, забороняючи певну професійну діяльність, вирішується законодавчим регулюванням. Якщо регулювання робочого часу не суперечить

цінностям конституційного ладу і не відхиляється від національних та державних традицій, Суд вважав за недоцільне втручатися в будь-яке таке рішення законодавчої влади.

Виходячи з наведеного, аналіз практики розгляду Конституційним Судом питань, пов'язаних із захистом прав людини, дозволяє прийти до таких висновків.

По-перше, протягом майже трьох десятиліть діяльності Конституційного Суду (з урахуванням також практики чехословацького періоду), ним сформовано широку й різноманітну конституційну доктрину, яка дозволяє функціонувати ефективному механізму захисту конституційних прав людини. Розуміння прав людини за межами тексту Конституції та через тлумачення текстів Конституції та Хартії основних прав проявляється в руслі загальної конституційної традиції держав – членів Європейського Союзу. Інтеграція такого розуміння є продуктом взаємодії як загалом національного і наднаціонального порядків, так і діалогу Конституційного Суду Чеської Республіки і Суду Європейського Союзу в м. Люксембурзі. Окрім того, важливою є взаємодія Конституційного Суду Чеської Республіки і Європейського Суду з прав людини в м. Страсбурзі.

По-друге, хоча права людини (незалежно від їх видів) у практиці Конституційного Суду Чеської Республіки сприймаються як єдине ціле, методики їх судового захисту істотно відрізняються. Хоча в чеській спеціальній літературі відзначається, що, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, як громадянські і політичні, так і соціальні права потребують для оцінки конституційності втручання до них тесту пропорційності, поширеним залишається підхід, за якого Конституційний Суд обмежується тестом раціональності в оцінці державного втручання до прав соціального і економічного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>.

2. Гультай М. Інститут конституційної скарги в конституціях європейських держав [Електронний ресурс] / М. Гультай // Вісник Конституційного Суду України. - 2012. - № 2. - С. 130-139. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2012_2_22.

3. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти: Автореф. дис... канд. юрид. наук / Й. І. Горінецький; Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2005. - 20 с. - укр.

4. Переш І. Є. Інститут конституційного контролю в Чехословаччині, Чехії і Словаччині: історико-правове дослідження (1918 - 2000 рр.): Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Є. Переш; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. - Л., 2004. - 19 с. - укр. - рус.

5. Лемак В. В. Конституційна скарга: досвід держав Центральної Європи і можливі уроки для України [Електронний ресурс] / В. В. Лемак // Публічне право. - 2016. - № 4. - С. 49-56. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_4_8.

6. Zákon č. 182/1993 Sb. Zákon o Ústavním soudu. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-182>. [6].

Козодой Леонід Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права та
прав людини НАВС

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Міжнародні договори, учасником яких є Україна, здійснюють безпосередній вплив на розвиток національного виборчого законодавства, закріплюючи при цьому визначальні ідеї правового регулювання електоральних відносин, що деталізуються у виборчому законодавстві.

Першим документом, який заклав основи міжнародного виборчого права і став актом, що містить норми, які стосуються